

Ks. Dariusz Lipiec

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8890-2062>

DOI: <https://doi.org/10.15633/9788363241414.10>

FORMACJA PREZBITERÓW DO DUSZPASTERSTWA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ WZROKU

Formacja jest procesem polegającym na wywieraniu trwałych wpływów na osobowość człowieka w celu ukształtowania w nim „psychicznych struktur poznawczo-oceniających z internalizacją systemu przekonań i systemu wartości oraz wytworzenia wpływających z nich umiejętnych działań w określonym kierunku”¹. Podmiotem formacji może być pojedyncza osoba, grupa lub instytucja. Celem formacji do kapłaństwa jest, „aby kandydaci do kapłaństwa poznali Jezusa i poszli za Nim, przygotowując się do przyjęcia i przeżywania sakramentu kapłaństwa upodabniającego ich do Chrystusa Głowy i Pasterza, Sługi i Oblubienicy Kościoła”². Formacja początkowa, seminaryjna znajduje swoją kontynuację w postaci formacji stałej. Celem tej jest z kolei „zapewnienie wierności posłudze kapłańskiej, na drodze ciągłego nawracania się, aby ożywiać dar otrzymany przy święceniach. Ta droga jest naturalną kontynuacją procesu kształtowania tożsamości kapłańskiej, zapoczątkowanego w seminarium i dopełnionego sakramentalnie w święceniach kapłańskich, z myślą o posłudze duszpasterskiej, która sprawia, że owa tożsamość dojrzewa wraz z upływem czasu”³. Dokumenty Kościoła wskazują jednocześnie, że formacja kapłańska ma być dostosowana do aktualnych wyzwań, jakie stoją przed prezbiterami i działalnością duszpasterską, którą prowadzą. Powinna ona uwzględniać kontekst kulturowy, w jakim oni żyją i posługują, na który składa się między innymi specyfika adresatów duszpasterstwa⁴.

¹ Z. Chlewiński, *Formacja*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. L. Bieńkowski i in., t. 5, Lublin 1989, kol. 389.

² Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Pastores dabo vobis*, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, Kraków 1996, s. 409-540, nr 3.

³ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (Watykan, 8 XII 2016), nr 81.

⁴ „Życie w seminarium [...] jest też zgodą na to, by Chrystus Dobry Pasterz kształtował nas dla lepszej posługi kapłańskiej Kościoła i w świecie. [...] Chodzi o odtworzenie tego ducha,

Środowisko o specyficznych uwarunkowaniach społeczno-religijnych tworzą osoby z niepełnosprawnością wzroku. W niniejszym opracowaniu jako „osoby z niepełnosprawnością wzroku” rozumie się ludzi słabowidzących, niewidomych – z niewielkimi resztkami wzroku i całkowicie niewidomych, ludzi ociemniałych oraz ludzi z uszkodzonym wzrokiem z dodatkowymi ograniczeniami. Te dodatkowe ograniczenia to dodatkowa niepełnosprawność lub poważna choroba przewlekła, jak na przykład cukrzyca. Wyrażenie „osoba z niepełnosprawnością wzroku” dotyczy w pierwszym rzędzie osób całkowicie niewidomych, u których zupełnie nie występują czynności wzrokowe i nie reagują one na bodźce wzrokowe. Do osób z uszkodzonym wzrokiem zostały zaliczone także osoby z resztkami wzroku, nazywane także szczątkowowidzącymi. Zachowały one resztki wzroku, ale nie odgrywa on dominującej roli w procesach poznawczych i komunikacji. Osoby szczątkowo widzące, podobnie jak zupełnie niewidome, korzystają zasadniczo w pierwszej kolejności z bodźców pozawzrokowych. Do ludzi z uszkodzonym wzrokiem zalicza się także ludzi ociemniałych. Utracili oni zdolność widzenia w późniejszym wieku. Ludzie ci zachowują w pamięci obrazy wzrokowe, którymi posługują się w procesach poznawczych i komunikacji ze światem⁵. Duszpasterstwo takich osób, nazywane tradycyjnie w Polsce duszpasterstwem niewidomych, jest zorganizowaną zbawczą posługą Kościoła w środowisku osób z uszkodzonym wzrokiem i ich bliskich, z którymi jest związana ich egzystencja. Jest to forma duszpasterstwa nadzwyczajnego, będąca uzupełnieniem zwyczajnej posługi Kościoła względem takich osób, pozwalająca na zaspokojenie ich specyficznych potrzeb religijnych⁶. Jego celem jest prowadzenie osób z uszkodzonym wzrokiem do zrozumienia zbawczej wartości cierpienia i odnalezienia właściwej postawy wobec życia dzięki odkryciu własnej wartości i możliwości działania⁷. Posługa pastoralna w środo-

którego nie może nigdy zabraknąć Kościołowi w warunkach społecznych, psychologicznych, politycznych i kulturowych dzisiejszego świata, niezwykle zróżnicowanych i złożonych” – Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Pastores dabo vobis...*, dz. cyt., nr 42; „Szybkie i powszechnie zachodzące zmiany [...] typowe dla współczesnego świata, są dodatkowymi czynnikami, które sprawiają, że właściwe przygotowanie prezbitera jest absolutnie nieuniknione, jeśli ma ustrzec się rozmycia własnej tożsamości i odpowiedzieć na potrzeby nowej ewangelizacji. Temu poważnemu zadaniu odpowiada konkretne prawo ze strony wiernych, na których oddziałują pozytywne skutki dobrej formacji i świętości kapłanów” – Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów* (Watykan, 11 II 2013), Kraków 2013, nr 87.

⁵ A. Okupińska, *Podstawowe pojęcia w rehabilitacji osób niepełnosprawnych wzrokowo*, w: *Dajmy szansę niewidomym i słabo widzącym. Poradnik metodyczny dla nauczycieli*, red. T. Żółkowska, Szczecin 2010, s. 39–56.

⁶ Por. D. Lipiec, *Niewidomych duszpasterstwo*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. E. Gigilewicz i in., t. 13, Lublin 2009, kol. 1244–1245.

⁷ M. Fiałkowski, *Niewidomych duszpasterstwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fijałkowski, Lublin 2006, s. 573.

wisku takich osób wymaga stosowania właściwych form i metod pracy, a także odpowiednio przygotowanych duchownych. Celem niniejszego opracowania jest ukazanie formacji prezbiterów do pracy z osobami z niepełnosprawnością wzroku w jej wymiarach: ludzkim, duchowym, intelektualnym i pastoralnym.

Formacja ludzka

Formacja ludzka jest w dokumentach Kościoła określana jako fundament całej formacji kapłańskiej⁸. *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów* podaje, że „stanowi ona płaszczyznę i fundament, na którym można wznosić budowlę formacji intelektualnej, duchowej i duszpasterskiej. Prezbiter nie może zapominać, że wybrany spośród ludzi, [...] pozostaje jednym z nich i jest powołany do służenia im, dając im życie Boże. Dlatego, jako brat pośród swoich braci, aby uświęcać się i owocnie pełnić swoją misję kapłańską, będzie musiał zaprezentować się z bogactwem wypracowanych cnót ludzkich, które uczynią go godnym szacunku ze strony innych. Trzeba pamiętać, że w przypadku kapłana, który będzie musiał towarzyszyć innym na długiej drodze życia aż do bram śmierci, ważne jest, aby on sam osiągnął właściwą równowagę serca i umysłu, racjonalną i uczuciową, ciała i duszy, i aby był po ludzku «zintegrowany»”⁹. Dojrzała osobowość prezbitera, na którą wskazuje dokument Stolicy Apostolskiej, jest konieczna do pracy we wszystkich środowiskach społecznych, istotne znaczenie ma jednak w przypadku posługi wobec ludzi wymagających szczególnej troski. Do takich można zaliczyć osoby z uszkodzonym wzrokiem.

Ważnym komponentem formacji ludzkiej, zarówno na etapie seminaryjnym, jak i formacji stałej, jest kształtowanie wymiaru społecznego osobowości duchownego. Chodzi w nim o pogłębianie zdolności wchodzenia w relacje z innymi i umiejętności budowania wspólnoty ludzkiej i kościelnej¹⁰. W przypadku osób z niepełnosprawnością wzroku istnieje wiele cech, które konieczne są duszpasterzom dla owocnego pełnienia posługi. Ze względu na ograniczenia wynikające z trudności w poznawaniu rzeczywistości i komunikowaniu się jako ważne wskazuje się na doskonalenie takich cech, jak: łatwość w nawiązywaniu kontaktów, bezpośredniość, przystępność, pogodne usposobienie, wyrozumiałość, cierpliwość, umiejętność jednakowego traktowania wszystkich ludzi, odpowiedzialność za powierzoną dziedzinę duszpasterstwa itp. Dla osób z niepełną sprawnością ważne jest, aby traktować je jak ludzi sprawnych. Zdarza się bowiem, że niektórzy duchowni podchodzą do nich jak do dzieci, co przejawia się między innymi

⁸ Zob. Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Pastores dabo vobis...*, dz. cyt., nr 43.

⁹ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów...*, dz. cyt., nr 93.

¹⁰ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa...*, dz. cyt., nr 94.

w sposobie zwracania się do nich czy ofiarowania im pomocy. Ważne jest także, aby duszpasterze nie kategoryzowali ludzi na mniej i bardziej ważnych i do tych pierwszych nie zaliczali ludzi z uszkodzonym wzrokiem.

Dostrzeżenie w ludziach z niepełnosprawnością ich osobowej godności, a w dorosłych ich dojrzałości, ma prowadzić do ukształtowania w duszpasterzach umiejętności wiary w nich, a co za tym idzie w ich zdolności do rehabilitacji we wszystkich wymiarach, w tym także religijnym. Umiejętność traktowania osób z niepełnosprawnością jako równych sobie prowadzi do umiejętności odpoczywania w ich towarzystwie. Działalność duszpasterska powinna prowadzić do kontynuowania relacji na płaszczyźnie towarzyskiej. Dlatego zwraca się uwagę na konieczność nabycia umiejętności spędzania wolnego czasu w środowisku niewidomych i słabowidzących. Umiejętność ta wskazuje pośrednio, że praca z takimi osobami nie kojarzy się z przykrym obowiązkiem, lecz czerpaniem satysfakcji z bycia z nimi i posługi dla ich dobra¹¹.

W ramach formacji ludzkiej konieczna jest praca nad niepożądanymi cechami duszpasterzy niewidomych i słabowidzących. Do takich cech należą: wyniosłość, nieprzystępność, sztywność, oschłość, brak empatii, słabe zaangażowanie w sprawy poszczególnych podopiecznych i duszpasterstwa, a także ponure usposobienie. Są to cechy, które można przekształcić na przeciwne im cechy pozytywne. Takie pozytywne cechy, sprzyjające pracy z osobami z niepełnosprawnością, duszpasterze powinni kształtować w sobie w ramach świadomego procesu. Podejmując ten proces, powinni oni zachować wrażliwość na głosy osób, z którymi pracują, przede wszystkim tych z uszkodzonym wzrokiem, aby mogli poznać nie tylko ich oczekiwania, ale przede wszystkim własny obraz w ich oczach.

Cechami ważnymi w pracy z ludźmi z uszkodzonym wzrokiem są te wynikające z zasad dobrego wychowania. Stosowanie tych zasad jest konieczne do pracy w każdym środowisku, lecz w posłudze wobec osób z niepełnosprawnością ma szczególne znaczenie. Osoby takie są często wyculone na odnośnienie się do nich; spotykają się bowiem stosunkowo często z podejściem gorszym niż do osób sprawnych, a ich potrzeby nie zawsze są traktowane z należytą uwagą. Z tego powodu jest konieczne, aby duszpasterze osób z uszkodzonym wzrokiem cechowali się punktualnością, kulturą osobistą czy zdolnością dotrzymywania słowa. Ze względu na niepełnosprawność osób, z którymi pracują, ważnymi cechami duszpasterzy są dyskrecja i takt. Życie osób niewidomych i słabowidzących obfituje w sytuacje niecodzienne w porównaniu z egzystencją ludzi sprawnych, co może dziwić lub nawet zaskakiwać duchownych. To jednak powinno być powodem zachowania dyskrecji w relacjach z osobami trzecimi i taktu

¹¹ B.Z. Pawłowicz, *Duszpasterstwo niewidomych*, „Ateneum Kapłańskie” 76 (1984), t. 103, z. 1, s. 98-99.

w bezpośrednich kontaktach z nimi. Taka postawa duchownych wynika także z kształtowania w sobie „zdolności obiektywnej percepcji osób i wydarzeń”¹².

Formacja duchowa

Formacja duchowa jest określana jako zjednoczenie z Bogiem i poszukiwanie Chrystusa. Jest ona zakorzeniona w podstawowej potrzebie człowieka, którą jest naturalna potrzeba religijności. W religii chrześcijańskiej potrzeba ta znajduje wypełnienie w więzi człowieka z Jezusem Chrystusem. Formacja duchowa duchowieństwa wpisuje się w formację duchową wszystkich wiernych, którzy powołani są do stałego pogłębienia więzi z Ojcem przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym. Ma ona jednak własną specyfikę, ponieważ zmierza do upodobnienia kapłanów do Jezusa Chrystusa Dobrego Pasterza. Na etapie przygotowania seminaryjnego zmierza ona do dostrzeżenia w powołanym wartości i potrzeby życia w wewnętrznej jedności z Chrystusem. Stanowi ona w tym aspekcie kontynuację i rozwój życia duchowego zapoczątkowanego w chrzcie i umacnianego przez Eucharystię. Formacja duchowa podczas studiów seminaryjnych zmierza więc do radykalnej odnowy życia ludzkiego. Chodzi tu o przyobleczenie się w „nowego człowieka”. Stanowi ono tajemnicę ludzkiej egzystencji, obejmuje całego człowieka wraz z jego działaniem. Na etapie formacji permanentnej formacja duchowa zmierza do pogłębienia jedności z Bogiem i podtrzymywania „chrześcijańskiej nowości”¹³.

Formacja duchowa prezbiterów określana jest także jako poszukiwanie Chrystusa. Ten aspekt formacji duchowej wskazuje, że życie i posługa kapłańska jest procesem ciągłego poszukiwania Chrystusa jako Mistrza i Nauczyciela w celu Jego spotkania i pójścia za Nim. „W posłudze i w życiu kapłańskim to «poszukiwanie» musi trwać nadal, niewyczerpana jest bowiem tajemnica naśladowania Chrystusa i uczestnictwa w Jego życiu. Musi także trwać «odnajdywanie» Mistrza, by można było ukazywać Go innym, a co więcej – budzić w innych pragnienie poszukiwania Mistrza. W rzeczywistości jest to jednak możliwe tylko wtedy, jeśli ukaże się innym «doświadczenie» własnego życia, doświadczenie zasługujące na to, by się nim podzielić”¹⁴. Sobór Watykański II i papież Jan Paweł II wskazali także na środki, dzięki którym prezbiter może na nowo odnajdywać swego Mistrza, żyć z Nim w coraz bliższej zażyłości i bardziej jednoczyć z Nim własną posługę. Są nimi: lectio divina, będące połączeniem czytania słowa Bożego z jego rozważaniem i modlitwą; Liturgia godzin

¹² Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa...*, dz. cyt., nr 94.

¹³ Zob. Sobór Watykański II, *Dekret o formacji kapłańskiej Optatum totius* (Watykan, 28 X 1965), w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002, s. 288–301, nr 9.

¹⁴ Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Pastores dabo vobis...*, dz. cyt., nr 46.

i sakramenty, a zwłaszcza Eucharystia i pokuta; a także posługa miłości wobec „najmniejszych”. Środki te nazwane zostały potrójną drogą, którą prezbiter powinien podążać¹⁵.

W przypadku formacji prezbiterów na szczególną uwagę zasługuje trzecia droga określana jako posługa miłości wobec maluczkich tego świata. Soborowy Dekret *Optatam totius* wskazuje bowiem jednoznacznie, że prezbiterzy powinni szukać Chrystusa „w ludziach, do których są posyłani, szczególnie w biednych, maluczkich, chorych, w grzesznych i niewierzących”¹⁶. Z całą pewnością do owych biednych i maluczkich można zaliczyć osoby z niepełnosprawnością wzroku. Często wśród nich są ludzie z dodatkowymi schorzeniami, można więc zaliczyć wielu z nich do grona chorych. Osoby z uszkodzonym wzrokiem znajdują się w centrum życia Kościoła; do nich bowiem w sposób szczególnie adresowana jest Dobra Nowina o zbawieniu. Oni też są adresatami szczególnej troski Kościoła¹⁷. Z tego też powodu do nich adresowana jest szczególna kategoria duszpasterstwa specjalnego.

Z nauczania Kościoła wynika, że w formacji duchowej prezbiterów posługujących ludziom z uszkodzonym wzrokiem chodzi o wyrobienie i nieustanne pogłębianie postawy „wielkodusznego i bezinteresownego dawania siebie”. „Kapłan jest więc *człowiekiem miłości*, powołanym do wychowywania innych zgodnie z postanowionym przez Chrystusa wzorem i nowym przykazaniem miłości braterskiej (por. J 15, 12). Aby temu sprostać, on sam musi pozwolić, by Duch Święty nieustannie wychowywał go do miłości Chrystusa. W tym sensie przygotowanie do kapłaństwa nie może pomijać solidnej formacji do praktykowania miłości, zwłaszcza miłości preferencyjnej do «ubogich», w których wiara odkrywa obecność Jezusa (por. Mt 25, 40)”¹⁸. Nauczanie Kościoła wskazuje także, że taką miłość prezbiter ma nie tylko w sobie wypracować, ale uczyć jej także tych, do których został posłany. Dzięki jego posłudze osoby z uszkodzonym wzrokiem powinny zatem doświadczyć miłości braterskiej i nauczyć się ją praktykować. Na podstawie nauczania Kościoła można twierdzić, że adresatami miłości chrześcijańskiej osób z niepełnosprawnością powinny być inne osoby „ubogie”, a przede wszystkim te należące do ich własnego środowiska.

Środowisko osób z uszkodzonym wzrokiem implikuje potrzebę kształtowania postawy miłości w formacji kapłańskiej. Wskazuje ono niejako na intensywność miłości pasterskiej, jaką powinien ukształtować duszpasterz niewido-

¹⁵ Zob. Sobór Watykański II, *Dekret o formacji kapłańskiej Optatam totius...*, dz. cyt., nr 9; Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Pastores dabo vobis...*, dz. cyt., nr 46.

¹⁶ Sobór Watykański II, *Dekret o formacji kapłańskiej Optatam totius...*, dz. cyt., nr 8.

¹⁷ Por. W. Przygoda, *Duszpasterz służą miłosierdzia według nauczania papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 65 (2018), z. 6, s. 79–82.

¹⁸ Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Pastores dabo vobis...*, dz. cyt., nr 49.

mych, a także na pewien charakterystyczny jej rys związany ze specyfiką takich osób i ich potrzebami. Posługa wobec niewidomych i słabowidzących wymaga znacznego poświęcenia ze strony duchownych, które zakłada pogłębioną miłość pasterską. Jednakże miłość ta ma być miłością świadomą rzeczywistych potrzeb duszpasterskich, aby duszpasterz był wolny od naiwnej kliwkości, a zarazem od stawiania zbyt daleko idących wymagań¹⁹.

Osoby odpowiedzialne za realizację duszpasterstwa niewidomych na szczeblu ogólnopolskim rozumieją specyfikę posługi na rzecz takich osób oraz konieczność formacji duchowej duszpasterzy, dostosowanej do rodzaju działalności pastoralnej i jej adresatów. Starają się one ukształtować w duchownych szczególnie rodzaj duchowości duszpasterza niewidomych. W tym celu krajowy duszpasterz niewidomych organizuje każdego roku rekolekcje dla duszpasterzy diecezjalnych i innych, posługujących w tym środowisku. Prowadzone są one w różnych miejscach w Polsce, jednak związanych z życiem, kształceniem i rehabilitacją osób z uszkodzonym wzrokiem. Ma to za cel pogłębienie więzi i umocnienie miłości pasterskiej do takich osób i ich środowiska. Innym celem jest pogłębienie więzi między duszpasterzami i stworzenie z nich wspólnoty kapłańskiej o specyficznym charyzmacie²⁰.

Do prowadzenia rekolekcji zapraszani są biskupi i presbiterzy znający specyfikę duszpasterstwa osób z uszkodzonym wzrokiem. Tematyka konferencji, rozważań, homilii nawiązuje do posługi na rzecz niewidomych i słabowidzących. Wspólna Eucharystia i Liturgia godzin oraz indywidualna adoracja Najświętszego Sakramentu i modlitwa mają za cel pogłębić miłość do Jezusa Chrystusa Dobrego Pasterza i Sługi, a także do osób, do których zostali posłani²¹.

Formacja intelektualna

„Formacja intelektualna stanowi część formacji integralnej presbitera; co więcej, stanowi niezbędną pomoc w posłudze pasterskiej i wpływa na formację ludzką i duchową, które są przez nią wspomagane. Oznacza to, że pogłębienie wszystkich zdolności osoby, łącznie z umysłową, poprzez szeroki zakres nabytej wiedzy, przyczynia się do rozwoju presbitera, sługi i świadka Słowa w Kościele i świecie. Formacja intelektualna rozumiana nie tylko jako przestrzeń wiedzy czy też narzędzie do zdobywania większej ilości informacji z poszczególnych dyscyplin, pomaga presbiterom wsłuchiwać się uważnie w Słowo Boże oraz

¹⁹ J. Szcześniak, *Duszpasterstwo osób niepełnosprawnych*, „Laski” 16 (2010), nr 3-4, s. 18-26.

²⁰ Por. D. Lipiec, *Duszpasterstwo niewidomych i słabowidzących w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne*, Lublin 2011, s. 206-207.

²¹ Por. Zaproszenie na rekolekcje duszpasterzy niewidomych w Gdańsku-Sobieszewie (12-14 IV 2010), (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

głos wspólnoty kościelnej, aby nauczyli się rozeznawać znaki czasów”²². Tak rozumiana formacja intelektualna ma charakter i motywację silnie duszpasterską. Jest nie tylko narzędziem do coraz lepszego rozumienia i interioryzacji treści wiary, ale także należy do ważnych komponentów przybliżenia Boga i prowadzenia z Nim dialogu miłości przez powierzonych wiernych.

Współczesne uwarunkowania działalności pastoralnej, o których mówi nauczanie Kościoła, implikują takie przygotowanie intelektualne duszpasterzy, aby mogli odpowiadać na pytania wierzących znajdujących się w różnorodnych sytuacjach egzystencjalnych i religijnych. Do takich specyficznych sytuacji należy zaliczyć stan i okoliczności, w jakich znaleźli się ludzie z uszkodzonym wzrokiem. Niepełnosprawność jest stanem osoby, która doświadcza licznych i poważnych ograniczeń, zwłaszcza w sferze poznawczej i komunikacji. Ma to wpływ na jej kondycję psychiczną. Oddziałuje również na jej sytuację społeczną: na życie w rodzinie i społeczeństwie. Uszkodzony wzrok utrudnia pełnienie ról w życiu małżeńsko-rodzinnym oraz pełny dostęp do urządzeń i instytucji życia społecznego. Taka sytuacja egzystencjalna człowieka z niepełnosprawnością wzroku oddziałuje na jego religijność i stawia go w odmiennej sytuacji do Boga i Kościoła niż ta, w której znajdują się ludzie widzący.

Posługa w środowisku osób z uszkodzonym wzrokiem wymaga specyficznej formacji intelektualnej prezbiterów. Specyfika ta dotyczy zarówno formacji teologicznej, jak i pozateologicznej. Doświadczenie w życiu codziennym przez ludzi z niepełnosprawnością wielorakich ograniczeń i przeżywanie ich jako cierpienia każe zadawać im pytania dotyczące jego sensu. Obserwacja innych ludzi w otoczeniu implikuje także pytanie: „dlaczego ja?”. Takie pytania, dotyczące najgłębszych tajemnic ludzkiej egzystencji, godności osoby ludzkiej i powołania człowieka zwracają uwagę na potrzebę specjalistycznego i pogłębionego przygotowania duchownych do pracy z takimi osobami. Właściwa dla wszystkich prezbiterów formacja teologiczna i filozoficzna jest poszerzana o odpowiednie treści, zaś zagadnienia dotyczące ogółu wierzących powinny być stosownie pogłębiane. Duszpasterz powinien znać i rozumieć Boże Objawienie i nauczanie Kościoła w tym zakresie. Chociaż zagadnienie ludzkiego cierpienia, jego sensu i wartości jest tajemnicą wiary, to duchowny powinien zgłębić je w takim stopniu, który umożliwia jego objaśnienie pytającym, aby mogli akceptować swój stan w stopniu umożliwiającym podjęcie rewalidacji i podmiotowego zaangażowania w życiu społecznym. Według Jana Pawła II „teologia uzdalnia [...] kapłanów do głoszenia ewangelicznego orędzia w sposób odpowiadający kulturze ich czasów i do kształtowania działalności duszpasterskiej zgodnie z poprawną wizją teologiczną. I tak, z jednej strony studium uwzględniające charakter ściśle naukowy poszczególnych dyscyplin teologicznych przyczyni się do pełniejszej

22

Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa...*, dz. cyt., nr 117.

i głębszej formacji duszpasterza jako nauczyciela wiary; z drugiej strony świadomość duszpasterskiego przeznaczenia teologii sprawi, że poważne i naukowe studium teologii będzie miało również wartość formacyjną dla [...] prezbiterów”²³.

Specyfika adresatów duszpasterstwa osób z uszkodzonym wzrokiem zwraca uwagę na potrzebę lepszego ich poznania. „W głębszym rozumieniu człowieka oraz zjawisk i kierunków rozwoju ludzkiego – które sprzyja możliwie najbardziej «wcielonej» posłudze pasterskiej – bardzo pomocne mogą być *tak zwane* «*nauki o człowieku*», jak socjologia, psychologia, pedagogika, nauki ekonomiczne i polityczne, a także o środkach społecznego przekazu. Chociaż należą one do dziedziny nauk opisowych, pomagają [...] kapłanowi naśladować «osadzenie we współczesności», które znamionowało ziemskie życie Jezusa”²⁴. Wskazania papieża można odnieść do współczesnego duszpasterstwa niewidomych i słabowidzących, które wymaga od duchownych, aby znali oni podstawy tyflopsychologii, tyflopedagogiki i socjologii tej grupy społecznej. Jest rzeczą konieczną, aby duszpasterze rozumieli genezę i skutki uszkodzenia wzroku, jego wpływ na psychikę człowieka – na jego sferę emocjonalną i intelektualną, a także na jego funkcjonowanie we wspólnocie rodzinnej i społeczności ludzkiej. Wiele osób z niepełnosprawnością wzroku oczekuje, że duchowny będzie znał alfabet Braille’a i posługiwał się pismem punktowym w kontaktach z nimi²⁵.

Krajowy duszpasterz niewidomych i jego pomocnicy wychodzą naprzeciw nauczaniu Kościoła i organizują wydarzenia mające na celu pogłębienie wiedzy tyflogicznej duchownych i ich pomocników. Mają oni bowiem świadomość, że duszpasterzami niewidomych i słabowidzących zostają duchowni niemający wcześniej do czynienia z takimi ludźmi. Każdego roku, w połączeniu ze spotkaniem organizacyjnym duszpasterzy, starają się zapoznać ich z różnymi dziedzinami życia osób z uszkodzonym wzrokiem. Sprzyja temu organizowanie takich spotkań w różnych miejscach w Polsce. Zapoznaniu się z genezą i rozwojem duszpasterstwa niewidomych w Polsce służyło spotkanie w siedzibie krajowego duszpasterstwa niewidomych w Warszawie²⁶; kształceniu, wychowaniu i rehabilitacji niewidomych służyło spotkanie w Bydgoszczy, w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym²⁷ i w takim samym ośrodku we Wrocławiu²⁸.

²³ Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Pastores dabo vobis...*, dz. cyt., nr 55.

²⁴ Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Pastores dabo vobis...*, dz. cyt., nr 52.

²⁵ B.Z. Pawłowicz, *Duszpasterstwo niewidomych...*, dz. cyt., s. 99.

²⁶ J. Zych, *Protokół Ogólnopolskiego Spotkania Duszpasterzy Osób Niewidomych i Niedowidzących (Warszawa 16 kwietnia 2007 r.)*, (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

²⁷ J. Zych, *Protokół Ogólnopolskiego Spotkania Duszpasterzy Osób Niewidomych i Niedowidzących (Bydgoszcz 31 marca 2008 r.)*, (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

²⁸ J. Zych, *Protokół Ogólnopolskiego Spotkania Duszpasterzy Osób Niewidomych*

Z przygotowaniem dzieci z uszkodzonym wzrokiem duszpasterze mogli się zapoznać w Częstochowskim Centrum dla Niewidomych²⁹. Podobnie z pracami Towarzystwa Opieki nad Ociemniałymi i Zgromadzenia Sióstr Franciszkanek Służebnic Krzyża duchowni zostali zapoznani podczas spotkania w Laskach koło Warszawy³⁰. Szeroko rozumiana problematyka kształcenia, wychowania i rehabilitacji dzieci z uszkodzonym wzrokiem była przedstawiana w Ośrodku Szkolno-Wychowawczym dla Dzieci Niewidomych w Owińskach koło Poznania³¹. Problematykę tyflogiczną duszpasterze poznają podczas dedykowanych prelekcji i konferencji. Zapoznają się także z salami lekcyjnymi, warsztatami do nauki zawodu, terenami do nauki poruszania się i nauki orientacji przestrzennej, a także z formami i metodami kształcenia i rehabilitacji niewidomych i słabowidzących.

Formacja pastoralna

Formacja pastoralna zmierza do „coraz głębszego udziału w pasterskiej miłości Jezusa, która stanowiła zasadę i moc Jego zbawczego działania, a dzięki wylaniu Ducha Świętego w sakramencie święceń ma stanowić zasadę i moc posługi prezbitera. Chodzi o formację, której celem jest nie tylko zapewnienie naukowej kompetencji i zdolności działania w dziedzinie duszpasterstwa, lecz również i przede wszystkim rozwój pewnego *sposobu bycia*, w łączności z uczuciami i postawami Chrystusa Dobrego Pasterza [...]. Tak pojęta formacja duszpasterska z pewnością nie może sprowadzać się do zwykłego przeszkolenia, którego celem jest poznawanie pewnych technik duszpasterskich³². Kształtowanie miłości pasterskiej jest ważne w pracy z osobami z uszkodzonym wzrokiem. Zaliczane do „ubogich tego świata” osoby takie wymagają szczególnej uwagi ze względu na ich sytuację osobistą i społeczną. Poczucie wrażliwości na ich obecność w Kościele i społeczeństwie oraz specyficzne potrzeby powinno być przedmiotem troski całego prezbiterium z biskupem na czele, jednak troska ta w szczególny sposób jest powierzona odpowiedzialnym za duszpasterstwo niewidomych na szczeblu konferencji episkopatu.

i Niedowidzących (Wrocław 24 kwietnia 2006 r.), (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

²⁹ N. Wróbel, *Protokół Ogólnopolskiego Spotkania Duszpasterzy Osób Niewidomych i Niedowidzących (Częstochowa 19–22 kwietnia 2009 r.)*, (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

³⁰ N. Wróbel, *Notatka ze zjazdu duszpasterzy niewidomych (Laski 18–20 kwietnia 2012 r.)*, (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

³¹ L. Krajnik, *Protokół spotkania Duszpasterzy Niewidomych i Niedowidzących (Poznań 14–16 kwietnia 2015 r.)*, (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

³² Jan Paweł II, *Adhortacja apostołska Pastores dabo vobis...*, dz. cyt., nr 57–58.

Do formacji do duszpasterstwa osób z niepełnosprawnością wzroku można odnieść także nauczanie Stolicy Apostolskiej, która wskazuje, że „spojrzenie Dobrego Pasterza, który szuka, towarzyszy i prowadzi swoje owce, przyczyni się do nabycia przez [...] kapłana radosnej, rozważnej i współczującej dyspozycyjności duszpasterskiej. Będzie on wypełniał swoją posługę, prezentując styl pogodnego przyjmowania i czujnego towarzyszenia wiernym we wszystkich sytuacjach, również w tych najbardziej złożonych, ukazując piękno i wymagania prawdy ewangelicznej [...]. Będzie też zdolny zaproponować wiernym drogę wiary pokonywanej małymi krokami, które mogą być bardziej doceniane i przyjęte. Stanie się w ten sposób znakiem miłosierdzia i współczucia, świadcząc o matczynym obliczu Kościoła, który nie rezygnując z wymagań prawdy ewangelicznej i unikając przekształcenia ich w przeszkody nie do pokonania, preferuje towarzyszenie wszystkim wiernym ze współczuciem”³³. Formacja do duszpasterstwa osób z uszkodzonym wzrokiem zawiera w sobie kształtowanie roztropności duszpasterskiej i umiejętności wnikliwej oceny sytuacji człowieka, w jakiej on się znalazł. Dokument Kongregacji do Spraw Duchowieństwa akcentuje konieczność pogłębiania takich kompetencji duchownych zwłaszcza do w odniesieniu do kondycji duchowej ludzi, z którymi pracują. Należy zauważyć, że kondycja duchowa osób z uszkodzonym wzrokiem bywa złożona, zaś każda z tych osób stanowi odmienne wyzwanie duszpasterskie. Pytania dotyczące sensu niepełnosprawności, cierpienia z nią związanego, sensu i znaczenia życia człowieka z niepełnosprawnością odnoszone są przez te osoby do sfery religijności i łączone z pytaniami o sens wiary i jej znaczenie w ich życiu. Trudności w chrześcijańskim spojrzeniu na niepełnosprawność i osoby nią dotknięte jest potęgowana przez współczesne prądy sekularyzacyjne, które w znacznej mierze sprzyjają postrzeganiu życia ludzkiego w kategoriach konsumpcjonizmu i eudajmonizmu³⁴. Takie uwarunkowania pracy pastoralnej w środowisku osób z uszkodzonym wzrokiem wskazują na potrzebę kształtowania u duchownych umiejętności właściwej oceny ich sytuacji i roztropności duszpasterskiej. Nauczanie Kościoła wskazuje również, że takie kompetencje wypracowywane są dzięki doświadczeniu, którego nabywa się w miarę trwania posługi.

Pogłębianie kompetencji do pracy w duszpasterstwie niewidomych i słabowidzących odbywa się także dzięki wymianie doświadczeń z innymi duszpasterzami i odpowiednim szkoleniom. Na potrzebę organizowania takich zwraca uwagę także Kongregacja do Spraw Duchowieństwa. „Dla odpowiedniej formacji duszpasterskiej są konieczne spotkania [...]. Nie powinno w nich także zabraknąć podjęcia wszystkich zagadnień dotyczących życia i duszpasterstwa

³³ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa...*, dz. cyt., nr 120.

³⁴ Por. K. Świąś, *Aktualny kontekst społeczno-kulturowy jako zagrożenie dla wiary*, w: *Duszpasterstwo wobec kryzysu wiary*, red. W. Przygoda, K. Świąś, Lublin 2013, s. 58-62.

kapłanów”³⁵. Takie spotkania organizowane są przez centralę duszpasterstwa niewidomych w Polsce każdego roku. Oprócz zapoznania się z szeroko rozumianą wiedzą tyflogiczną duszpasterze osób z uszkodzonym wzrokiem mają możliwość wymiany doświadczeń. Prezentują oni środowiska, w których pracują, omawiając ich specyfikę kulturową i religijną. Przedstawiają formy i metody pracy pastoralnej oraz jej efekty. Dzieli się przy tym trudnościami, jakie napotyka, a także wskazuje na perspektywy i możliwości dalszej działalności³⁶.

Chociaż w formacji pastoralnej zwraca się uwagę, by nie była ona jedynie nabywaniem określonych technik i umiejętności duszpasterskich, to w jej ramach prowadzi się szkolenia i wskazuje się na umiejętności konieczne do sprawowania owocnej posługi³⁷. W duszpasterstwie osób z uszkodzonym wzrokiem konieczne są umiejętności organizacyjne. Posługa wobec takich osób wymaga zaangażowania wielu ludzi o różnorodnych kompetencjach i wykonujących różnorakie zadania, dlatego duchowni powinni potrafić gromadzić wokół środowiska osób z niepełnosprawnością wolontariuszy i organizować ich działalność. Nie muszą sami posiadać wszystkich umiejętności koniecznych do pracy w duszpasterstwie, lecz umieć pozyskiwać osoby kompetentne, które mogą wspomóc ich w posłudze. Umiejętność gromadzenia wokół siebie ludzi jest także potrzebna w odniesieniu do samych niewidomych, słabowidzących i ich bliskich. Ich współpracownicy także powinni posiadać taką umiejętność³⁸.

Zakończenie

Formacja prezbiterów do duszpasterstwa osób z uszkodzonym wzrokiem jest formacją stałą i całościową. Obejmuje ona wszystkie wymiary formacji kapłańskiej. Najlepsze efekty przynosi ona, gdy do pracy w środowisku niewidomych i słabowidzących dobrowolnie zgłaszają się duchowni mający odpowiednie predyspozycje. Wiele cech i umiejętności mogą wypracować także ci, którzy nie mają wszystkich oczekiwanych cech, lecz mają dostatecznie silną motywację. W Polsce krajowy duszpasterz niewidomych wraz osobami wspomagającymi go prowadzi formację prezbiterów, którzy zaangażowani są w działalność w tym środowisku. Prowadzone są rekolekcje i różnego rodzaju spotkania formacyjne służące pogłębieniu postaw, duchowości, wiedzy i umiejętności koniecznych do pracy z osobami z niepełnosprawnością wzroku. Wydarzenia te odbywają się cyklicznie każdego roku w różnych ośrodkach związanych z życiem i działalnością takich osób.

³⁵ Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów...*, dz. cyt., nr 96.

³⁶ Por. D. Lipiec, *Duszpasterstwo niewidomych i słabowidzących w Polsce...*, dz. cyt., s. 205.

³⁷ H. Pasterny, *Osoba niepełnosprawna w Kościele*, „Laski” 24 (2018), nr 102, s. 50-53.

³⁸ B.Z. Pawłowicz, *Duszpasterstwo niewidomych...*, dz. cyt., s. 100-102.

Bibliografia

- Chlewiński Z., *Formacja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, red. L. Bieńkowski i in., Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1989, kol. 389.
- Fiałkowski M., *Niewidomych duszpasterstwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2006, s. 573-575.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Pastores dabo vobis*, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, Wydawnictwo św. Stanisława BM i Wydawnictwo M, Kraków 1996, s. 409-540.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu presbiterów* (Watykan, 11 II 2013), Wydawnictwo Karmelitów Bosych, Kraków 2013.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dar powołania kapłańskiego. Ratio Fundamentalnis Institutionis Sacerdotalis* (Watykan, 8 XII 2016), Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2016.
- Krajnik L., *Protokół spotkania Duszpasterzy Niewidomych i Niedowidzących (Poznań 14-16 kwietnia 2015 r.)*, (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).
- Lipiec D., *Duszpasterstwo niewidomych i słabowidzących w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2011.
- Lipiec D., *Niewidomych duszpasterstwo*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 13, red. E. Gigilewicz i in., Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2009, kol. 1244-1245.
- Okupińska A., *Podstawowe pojęcia w rehabilitacji osób niepełnosprawnych wzrokowo*, w: *Dajmy szansę niewidomym i słabo widzącym. Poradnik metodyczny dla nauczycieli*, red. T. Żółkowska, Wyższa Szkoła Humanistyczna TWP, Szczecin 2010, s. 39-56.
- Pasterny H., *Osoba niepełnosprawna w Kościele*, „Laski” 24 (2018), nr 102, s. 49-53.
- Pawłowicz B.Z., *Duszpasterstwo niewidomych*, „Ateneum Kapłańskie” 76 (1984), t. 103, z. 1, s. 96-108.
- Przygoda W., *Duszpasterz sługą miłosierdzia według nauczania papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 65 (2018), z. 6, s. 75-94.
- Sobór Watykański II, *Dekret o formacji kapłańskiej Optatam totius* (Watykan, 28 X 1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Pallottinum, Poznań 2002, s. 288-301.

Szcześniak J., *Duszpasterstwo osób niepełnosprawnych*, „Laski” 16 (2010), nr 3-4, s. 15-29.

Święś K., *Aktualny kontekst społeczno-kulturowy jako zagrożenie dla wiary*, w: *Duszpasterstwo wobec kryzysu wiary*, red. W. Przygoda, K. Święś, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, s. 57-78.

Wróbel N., *Protokół Ogólnopolskiego Spotkania Duszpasterzy Osób Niewidomych i Niedowidzących (Częstochowa 19-22 kwietnia 2009 r.)*, (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

Wróbel N., *Notatka ze zjazdu duszpasterzy niewidomych (Laski 18-20 kwietnia 2012 r.)*, (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

Zaproszenie na rekolekcje duszpasterzy niewidomych w Gdańsku-Sobiezwiewie (12-14 IV 2010 r.), (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

Zych J., *Protokół Ogólnopolskiego Spotkania Duszpasterzy Osób Niewidomych i Niedowidzących (Wrocław 24 kwietnia 2006 r.)*, (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

Zych J., *Protokół Ogólnopolskiego Spotkania Duszpasterzy Osób Niewidomych i Niedowidzących (Warszawa 16 kwietnia 2007 r.)*, (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

Zych J., *Protokół Ogólnopolskiego Spotkania Duszpasterzy Osób Niewidomych i Niedowidzących (Bydgoszcz 31 marca 2008 r.)*, (mps. w Archiwum Krajowego Duszpasterstwa Niewidomych w Warszawie).

Streszczenie

FORMACJA PREZBITERÓW DO DUSZPASTERSTWA OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ WZROKU

Duszpasterstwo osób z niepełnosprawnością wzroku jest zorganizowaną działalnością Kościoła w środowisku ludzi niewidomych, słabowidzących i ich bliskich. Ze względu na specyfikę adresatów wymaga ono odpowiedniego przygotowania od duchownych, którzy z nimi pracują. Formacja prezbiterów do pracy z nimi ma charakter stały i całościowy. Zmierza do wypracowania lub wzmocnienia cech, postaw, wiedzy i umiejętności potrzebnych do owocnej pracy duszpasterskiej. W Polsce prowadzona jest ona

głównie przez krajowego duszpasterza niewidomych i jego pomocników. Organizują oni różnorakie wydarzenia, które służą holistycznej formacji duchownych, kandydatów do kapłaństwa i osób konsekrowanych.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo niewidomych, duszpasterstwo niepełnosprawnych, formacja kapłańska, formacja presbiterów, ludzie z uszkodzonym wzrokiem, osoby z niepełnosprawnością wzroku

Summary

FORMATION OF PRIESTS FOR THE PASTORAL CARE OF PEOPLE WITH VISUAL DISABILITIES

Pastoral care of the visually impaired is an organized activity of the Church meant to work with the blind, with the visually impaired and with their relatives. Because of their specific nature it requires special preparation of the clergymen who work with them. Formation of presbyters for the work with the blind and with the visually impaired is constant and comprehensive. It aims at working out or strengthening their features, attitudes, knowledge and skills which are necessary for the effective pastoral work. In Poland this formation is guided by the national chaplain for the blind and by his helpers. They organize various events which are used for the holistic formation of the clergy, of the candidates for priesthood and of consecrated persons.

Keywords: pastoral care of the blind, pastoral care of the people with disabilities, priestly formation, the formation of presbyters, people with damaged eyesight

Nota o Autorze

Dariusz Lipiec, kapłan diecezji siedleckiej (święcenia kapłańskie w 1992 r.). Profesor nauk teologicznych, od 2012 r. był kierownikiem Katedry Organizacji Duszpasterstwa w Instytucie Teologii Pastoralnej i Katechetyki KUL, jest profesorem w Instytucie Nauk Teologicznych, sekcja Teologii Pastoralnej i Katechetyki Wydziału Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. W latach 1992–2003 pełnił funkcję diecezjalnego duszpasterza niewidomych. Jest autorem kilkudziesięciu publikacji o charakterze naukowym i popularnonaukowym. W badaniach naukowych skupia się wokół problematyki organizacji duszpasterstwa, duszpasterstwa nadzwyczajnego, zwłaszcza osób z niepełnosprawnością i apostołstwa laikatu.